

Ses, Harf ve Alfabe

Akciğerlerden gelen havanın ses yolunda oluşturduğu titreşime *ses* denir. Ses, dilin işlevli en küçük birimdir. *Harf* ise sesin yazıdaki karşılığıdır.

Bir dildeki harflerin belirli bir sıraya dizilmiş bütününe *alfabe* denir.

Türk alfabesi, Latin harfleri esas alınarak 1.XI.1928 gün ve 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” ile kabul edilmiştir. Bu Kanun’a göre Türk alfabesinde 29 harf bulunmaktadır.*

Türk alfabesindeki harflerin sıra sayıları, adları, kitap ve el yazısı biçimleri ile kodları** aşağıda belirtilmiştir:

HARFİN SIRASI	HARFİN ADI	KİTAP YAZISI		EL YAZISI		HARFİN KODU
		BÜYÜK	KÜÇÜK	BÜYÜK	KÜÇÜK	
1	a	A	a	ﺃ	ﺍ	Adana
2	be	B	b	ﺏ	ﺒ	Bolu
3	ce	C	c	ﺙ	ﺘ	Ceyhan
4	çe	Ç	ç	ﺞ	ﺠ	Çanakkale
5	de	D	d	ﺩ	ﺪ	Denizli
6	e	E	e	ﻩ	ﺓ	Edirne
7	fe	F	f	ﻑ	ﻒ	Fatsa
8	ge	G	g	ﻍ	ﮒ	Giresun
9	yumuşak ge	Ğ	ğ	ﻐ	ﻐ	yumuşak ge
10	he	H	h	ﻫ	ﻪ	Hatay
11	i	İ	ı	ﻲ	ﻲ	İzmir
12	ı	I	ı	ﻲ	ﻲ	Isparta
13	je	J	j	ﺝ	ﺞ	Jandarma
14	ke	K	k	ﻙ	ﻚ	Kars
15	le	L	l	ﻝ	ﻞ	Lüleburgaz
16	me	M	m	ﻡ	ﻢ	Muş
17	ne	N	n	ﻥ	ﻦ	Niğde
18	o	O	o	ﻭ	ﻮ	Ordu
19	ö	Ö	ö	ﻭ	ﻮ	Ödemiş
20	pe	P	p	ﭗ	ﭙ	Polatlı
21	re	R	r	ﺭ	ﺮ	Rize
22	se	S	s	ﺱ	ﺲ	Sinop
23	şe	Ş	ş	ﺶ	ﺸ	Şırnak
24	te	T	t	ﺕ	ﺘ	Tokat
25	u	U	u	ﯘ	ﯘ	Uşak
26	ü	Ü	ü	ﯘ	ﯘ	Ünye
27	ve	V	v	ﻭ	ﻮ	Van
28	ye	Y	y	ﻱ	ﻲ	Yozgat
29	ze	Z	z	ﺯ	ﺰ	Zonguldak

Ünlülerin Nitelikleri

Türkçede sesler, ünlüler ve ünsüzler olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

Ses yolunda bir engele çarpmadan çıkan sese **ünlü** denir. Türkçede sekiz ünlü vardır: *a, e, ı, i, o, ö, u, ü*

Ünlüler şu biçimde sınıflandırılır:

A. Dilin durumuna göre:

1.1.Kalın ünlüler: *a, ı, o, u*

2.2.İnce ünlüler: *e, i, ö, ü*

B. Dudakların durumuna göre:

1.1.Düz ünlüler: *a, e, ı, i*

2.2.Yuvarlak ünlüler: *o, ö, u, ü*

C. Ağızın açıklığına göre:

1.1.Geniş ünlüler: *a, e, o, ö*

2.2.Dar ünlüler: *ı, i, u, ü*

Ünlülerin nitelikleri aşağıdaki çizelgede toplu olarak gösterilmiştir:

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=175:Unlulerin-Nitelikleri&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132

Küçük Ünlü Uyumu

Bir kelimeye düz ünlüden sonra düz (*a, e, ı, i*), yuvarlak ünlüden sonra yuvarlak dar (*u, ü*) veya düz geniş (*a, e*) ünlüler bulunur: *anlaşmalı, bilek, çilek, ısırarak, ılıklaşmak, kayıkçı, seslenmek, yeşil; boyunduruk, börekçi, çocuk, güreşmek, ocakçı, odun, özlemek, sürmek, vurmak, yoklamak, yorgunluk, yumurta, yüreksiz vb.*

Küçük ünlü uyumuna aykırı Türkçe kelimeler de vardır: *avuç, avurt, çamur, kabuk, kavuk, kavun, kavurmak, kavuşmak, savurmak, yağmur vb.*

Küçük ünlü uyumu, alıntı kelimelerde aranmaz: *aktör, alkol, bandrol, daktilo, kabul, doktor, muzır, mühim, mümin, müzik, profesör, radyo, vakur vb.*

Küçük ünlü uyumuna aykırı bazı kelimelere getirilen ekler, kelimenin son ünlüsüne uyar: *kavun-u, konsolos-luk, muzır-lık, müzik-çi, yağmur-luk vb.*

Bazı alıntı kelimelerde ekler bu uyuma girmez: *alkol-lü, kabul-ü, bandrol-lü, saat-lik vb.*

-ki aitlik eki yalnızca birkaç örnekte küçük ünlü uyumuna uyar: *bugünkü, dünkü, öbürkü* vb.

Büyük ve küçük ünlü uyumuyla ilgili yukarıdaki kurallar aşağıdaki çizelgede de gösterilmiş ve örneklendirilmiştir:

a → a, ı (<i>takar, alır</i>)	o → u, a (<i>omuz, oya</i>)
e → e, i (<i>geçer, gelir</i>)	ö → ü, e (<i>ölçü, ördek</i>)
ı → ı, a (<i>kılıç, kısa</i>)	u → u, a (<i>uzun, ufak</i>)
i → i, e (<i>ilik, ince</i>)	ü → ü, e (<i>ütü, ürkek</i>)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=178:Kucuk-Unlu-Uyumu&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132

Büyük Ünlü Uyumu

Bir kelimenin birinci hecesinde kalın bir ünlü (*a, ı, o, u*) bulunuyorsa diğer hecelerdeki ünlüler de kalın, ince bir ünlü (*e, i, ö, ü*) bulunuyorsa diğer hecelerdeki ünlüler de ince olur: *adım, ayak, boyunduruk, burun, dalga, dudak, kırlangıç; beşik, bilezik, gelincik, gözlük, üzengi, vergi, yüzük* vb.

Büyük ünlü uyumuna aykırı olan Türkçe kelimeler de vardır: *anne, dahi, elma, hangi, hani, inanmak, kardeş, şişman* vb.

Alıntı kelimelerde büyük ünlü uyumu aranmaz: *ahenk, badem, ceylan, çiroz, dükkân, fidan, gazete, hamsi, kestane, limon, model, nişasta, otomatik, pehlivan, selam, tiyatro, viraj, ziyaret* vb.

Bitişik yazılan birleşik kelimelerde büyük ünlü uyumu aranmaz: *açıkgöz, bilgisayar, çekyat, hanumeli* vb.

-gil, -ken, -leyin, -mtırak, -yor ekleri büyük ünlü uyumuna uymaz: *akşam-leyin, bakla-gil-ler, çalışır-ken, ekşi-mtırak, yürü-yor* vb.

-daş (-taş) eki bazı kelimelerde büyük ünlü uyumuna uymaz: *din-daş, gönül-daş, meslek-taş, ülkü-daş* vb.

-ki aitlik eki büyük ünlü uyumuna uymaz: *akşamki, duvardaki, karşıki, onunki, yarınki, yoldaki* vb.

Büyük ünlü uyumuna girmeyen kelimelere gelen ekler, kalınlık incelik bakımından son hecenin ünlüsüne uyar: *adalet-li, anne-si, kardeş-lik, meslektaş-ımız, şişman-lık* vb.

Bazı alıntı kelimelerde ekler bu uyuma girmez: *idrak-i, meçhul-e, mentol-de, sembol-ler* vb.

Son ünlüleri kalın sıradan olmasına karşın son sesleri ince söylenen bazı alıntı kelimeler ince ünlülü ekler alır: *alkol / alkölü, hakikat / hakikati, helal / helalimiz, idrak / idrakimiz, kabul / kabulü, kontrol / kontrolü, protokol / protokole, saat / saate, sadakat / sadakati, santral / santraller* vb.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=177:Buyuk-Unlu-Uyumu&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132

Ünsüzlerin Nitelikleri

Ses yolunda bir engele çarparak çıkan seslere **ünsüz** denir.

Dilimizde yirmi bir ünsüz vardır: *b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z*

Ünsüzler ses tellerinin titreşime uğrayıp uğramamasına göre iki gruba ayrılır:

1. Ses tellerinin titreşmesiyle oluşan ünsüzlere **yumuşak (ötümlü, tonlu) ünsüzler** adı verilir: *b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z*

2. Ses telleri titreşmeden oluşan ünsüzlere **sert (ötümsüz, tonsuz) ünsüzler** denir: *ç, f, h, k, p, s, ş, t*

Kökeni Türkçe olan kelimelerin sonunda *b, c, d, g* ünsüzleri bulunmaz. Ancak anlam farkını belirtmek üzere *ad, od, sac* gibi birkaç kelimenin yazılışında bu kurala uyulmaz: *ad* (isim), *at* (binek hayvanı); *od* (ateş), *ot* (bitki); *sac* (yassı demir), *saç* (kıl).

Dilimizdeki *hac, şad, yâd* gibi birkaç örnek dışında, alıntı kelimelerin özgün biçimlerinin sonlarında bulunan yumuşak ünsüzler sertleşir: *kitap* (<*kitab*), *sebe* (<*sebeb*); *bant* (<*band*), *bent* (<*bend*), *cilt* (<*cild*), *etüt* (<*etüd*), *metot* (<*metod*), *standart* (<*standard*); *ahenk* (<*aheng*), *hevenk* (<*aveng*), *renk* (<*reng*) vb. Bu gibi alıntılar ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında kelime sonlarındaki sert ünsüzler yumuşar: *kitap* / *kitabı*, *sebe* / *sebebi*; *bant* / *bandı*, *bent* / *bendi*, *cilt* / *cildi*, *etüt* / *etüdü*, *metot* / *metodu*, *standart* / *standartı*; *ahenk* / *ahengi*, *hevenk* / *hevengi*, *renk* / *rengi* vb.

UYARI: Bazı alıntı kelimelerde yumuşama olmaz: *ahlak* / *ahlakın*, *cumhuriyet* / *cumhuriyete*, *evrak* / *evrakı*, *hukuk* / *hukuku*, *ittifak* / *ittifaka*, *sepet* / *sepeti*, *tank* / *tankı* vb.

Çok heceli kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında sonlarında bulunan *p, ç, t, k* ünsüzleri yumuşayarak *b, c, d, ğ*'ye dönüşür: *kelep* / *kelebi*; *ağaç* / *ağacı*, *kazanç* / *kazancı*; *geçit* / *geçidi*, *kanat* / *kanadı*; *başak* / *başağı*, *bıçak* / *bıçağı* vb. Ancak birden fazla heceli olduğu hâlde sonlarındaki ünsüzleri yumuşamayan kelimeler de vardır: *anıt* / *anıtı*, *bulut* / *bulutu*, *kanıt* / *kanıtı*, *ölçüt* / *ölçütü* vb.

Tek heceli kelimelerin sonunda bulunan *p, ç, t, k* ünsüzleri ise iki ünlü arasında korunur: *ak* / *akı*, *at* / *atı*, *bük* / *bükü*, *ek* / *eki*, *et* / *eti*, *göç* / *göçü*, *ip* / *ipi*, *kaç* / *kaçıncı*, *kök* / *kökü*, *ok* / *oku*, *ot* / *otu*, *saç* / *saçı*, *sap* / *sapı*, *suç* / *suçu*, *süt* / *sütü* vb. Buna karşılık tek heceli olduğu hâlde sonlarındaki ünsüzleri yumuşayan kelimeler de vardır: *but* / *budu*, *dip* / *dibi*, *gök* / *göğü*, *kap* / *kabı*, *kurt* / *kurdu*, *uç* / *ucu*, *yurt* / *yurdu* vb.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=195:-Ünsüzlerin-Nitelikleri&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132

Ünsüz Uyumu

Dilimizde sert ünsüzle biten kelimeler sert ünsüzle başlayan ekler alır: *aç-tı*, *aş-çı*, *bak-tım*, *bas-kı*, *çiçek-ten*, *düş-kün*, *geç-tim*, *ipek-çi*, *seç-kin*, *seç-ti*, *süt-çü* vb. Yumuşak ünsüzle biten kelimeler ise yumuşak ünsüzle başlayan ekler alır: *al-dı*, *an-dı*, *bil-gi*, *del-gi*, *göz-cü*, *ver-di*, *yol-da* vb.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=180:Ünsüz-Uyumu&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132

Ünsüz Türemesi

Arapçadan dilimize giren ve özgün biçimlerinde sonunda ikiz ünsüz bulunan kelimeler Türkçede tek ünsüzle kullanılır. Bu kelimeler ünlüyle başlayan ek veya yardımcı fiille kullanıldıklarında sondaki ünsüz ikizleşir: *hak* (*hakka*), *his* (*hissi*), *ret* (*reddi*), *şer* (*şerri*), *tıp* (*tıbbı*), *zam* (*zammı*), *zan* (*zannı*); *af* (*affetmek*), *his* (*hissetmek*) vb.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=196:Ünsüz-Türemesi&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132

Ünlü Daralması

Türkçede *a*, *e* ünlüleri ile biten fiillerin şimdiki zaman çekiminde, söyleyişte de yazımda da *a* ünlüsü *ı*, *u*; *e* ünlüsü *i*, *ü* olur: *başlıyor* (<*başla*-yor), *oynuyor* (<*oyna*-yor), *doymuyor* (<*doyma*-yor), *izliyor* (<*izle*-yor), *diyor* (<*de*-yor), *gelmiyor* (<*gelme*-yor), *gözlüyor* (<*gözle*-yor) vb.

Birden çok heceli ve *a*, *e* ünlüleri ile biten fiiller, ünlüyle başlayan ek aldıklarında bu fiillerdeki *a*, *e* ünlülerinde söyleyişte yaygın bir daralma (*ı* ve *i*'ye dönme) eğilimi görülür. Ancak söyleyişteki *ı*, *i* ünlüleri yazıya geçirilmez: *başlayan*, *yaşayacak*, *atlayarak*, *saklayalı*, *atmayalım*; *gelmeyen*, *izlemeyecek*, *gitmeyerek*, *gizleyeli*, *besleyelim* vb.

Buna karşılık tek heceli olan *demek* ve *yemek* fiillerinde, söyleyişteki *i* ünlüsü yazıya da geçirilir: *diyen*, *diyerek*, *diyecek*, *diyelim*, *diye*; *yiyen*, *yiyerek*, *yiyecek*, *yiylim*, *yiye*, *yiince*, *yiyip* vb. Ancak *deyince*, *deyip* sözlerindeki *e* yazılıştta korunur.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=194:Unlu-Daralması&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132

Ünlü Düşmesi

1. İki heceli bazı kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında ikinci hecelerindeki dar ünlüler düşer: *ağz* / *ağzı*, *alın* / *alını*, *bağır* / *bağırım*, *beniz* / *benzi*, *beyin* / *beynimiz*, *boyun* / *boyunu*, *böğür* / *böğürüm*, *burun* / *burnu*, *geniz* / *genzi*, *göğüs* / *göğsün*, *gönül* / *gönlünüz*, *karın* / *karnı*, *oğul* / *oğlu*; *çevir*- / *çevril*-, *devir*- / *devril*- vb.

2. Ünlüyle başlayan ek aldıklarında vurgusuz orta hecesindeki dar ünlüsü düşen kelimelerle oluşturulan ikilemelerde ikinci kelimenin dar ünlüsü düşmez: *ağz* *ağza*, *burun* *buruna*, *koyun* *koyuna* (*yatmak*), *omuz* *omuza*, *devirden* *devire*, *nesilden* *nesile*, *oğuldan* *oğula*, *şehirden* *şehire* vb.

3. *İçeri*, *dışarı*, *ileri*, *şura*, *bura*, *ora*, *yukarı*, *aşağı* gibi sözler ek aldıklarında sonlarında bulunan ünlüler düşmez: *içerde* değil *içeride*, *dışardan* değil *dışarıdan*, *ilerde* değil *ileride*, *şurda* değil *şurada*, *burda* değil *burada*, *orda* değil *orada*, *yukarda* değil *yukarıda*, *aşağda* değil *aşağıda* vb.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=179:Unlu-Dusmesi-&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132

Uzun Ünlü

Kökeni Türkçe olan kelimelerde bugün uzun ünlü yoktur. Uzun ünlü, Arapça ve Farsçadan Türkçeye giren kelimelerde görülür: *adalet* (*ada:let*), *beraber* (*bera:ber*), *ifade* (*ifa:de*), *kaide* (*ka:ide*), *numune* (*numu:ne*), *sade* (*sa:de*), *şair* (*şa:ir*) vb. Ancak bu uzun ünlüler yazıda herhangi bir işaretle gösterilmez.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=193:Uzun-Unlu&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132